

A TEREMTÉS ÉS A MEGVÁLTÁS DRÁMÁJA

Jelenits István piarista egyetemi tanár nemcsak szerteágazó irodalmi munkásságáról, mű- és verselemző publikációiról közismert, de nógrádiakat különösképpen érintő Madách kutatásairól is. Csesztvén, a Madách Irodalmi Napon 2002 októberében Móser Zoltánnak a Tragédiához kapcsolódó fotóalbumáról szóló lenyűgöző előadásában. Elmondta, hogy e különleges könyvben a szerző nem a tudomány, hanem a művészet szemszögéből közelíti meg Madách halhatatlan művét. A fotóművész most nem illusztrálni akar, hanem úgy mond darabokra töri a kristályt, de a darabokban ott csillan az egész kristály fénye. Az album három egységre oszlik a három szereplő, Ádám, Éva és Lucifer mondatai szerint. Az idézetek mögött egyszerű emberi arcok jelennek meg, melyek mélyebb értelmet adhatnak a szövegnek, mint egy színpadi attrakciókkal túlzásfolt színi előadás. Éva mosolyát vagy az „Imádkozzunk fiam” mondatot szinte megvilágítja a művészien lencsevégre kapott parasz-asszonyok tekintete. Ők azok, akik nem gondoltak Madáchra, de Madách gondolt rájuk. Az ő tekintetüknél hitelesebb kommentár nem is kell a Tragédiához, mely az emberi lélek rezdüléseiről, az asszonyról, a férfiről, a megkísértett emberről szól. Lucifert angyal-műveket ábrázoló fotók kísérik, hisz ő a lázadó angyal, aki akadályozó kerék lesz a teremtés rendszerében. A fotók mögött ott érzékelhető az a küzdelem, melyre az Úr szólít fel utolsó szavaiban. Jelenits Istvánnal életpályájáról és a Tragédiával kapcsolatos gondolatairól beszélgettem.

– *Tanár úr, bemutatná röviden az iskoláit, s adna egy kis eligazítást eddigi pályafutásáról?*

– Berettyóújfaluban születtem, Bihar megye akkori székhelyén. Édesapám árvaszéki ülnök volt, maga is piarista diák. Észak-Erdély visszacsatolásakor Nagyváradra kerültünk, ott kezdtem a tanulmányaimat, aztán a háború hozott vissza Budapestre, ahol a piarista gimnáziumba jártam. 1951-ben érettségiztem, az egyetemet magyar egyszakosként végeztem el. Beléptem a piarista rendbe, azóta piarista tanár vagyok. Kecskeméten tanítottam a rend gimnáziumában, 1964 óta folyamatosan Pesten működöm, de Vácon is tanítok a rendi gimnáziumban magyart, s a katolikus egyetemen esztétikát.

– *Szóljon néhány szót irodalmi munkásságáról! Milyen témák foglalkoztatják?*

– Tudományos munkám valójában az iskolai élet mellékterméke. A középiskolai tanár végigtanítja a magyar és világirodalmat. A Vigiliában írtam cikkeket Kodolányiról, Shakespeare-ről, legutóbb a Tragédia Nemzeti Színházbeli előadásáról. Mint teológus foglalkoztam a Bibliával, hisz ott találkozik e két mesterség: az

irodalom és a teológia. Bibliai témájú könyveimben az irodalom értelmezéséhez szokott ember figyelmével vizsgálom a bibliát. Pilinszkyt személyesen ismertem, róla sokat írtam, Katona volt a szakdolgozati témám, vele is behatóan foglalkoztam, csakúgy, mint Mándyval. Sajnos a jelenlegi irodalomtudomány valahogy nagyon is csak a szakma számára fogalmaz, kicsit elszakad a tényleges irodalmi élettől. Meggyőződésem, hogy az irodalomtudománynak és elméletnek az igazi küldetése az, hogy az irodalmi alkotások megértéséhez segítséget nyújtson. Vissza kéne térni magukhoz a művekhez, hiszen az irodalomelméletnek csak akkor van létjogosultsága, ha gazdagabbá teszi magukról a művekről alkotott képünket. Ezért magyaráztam több írásomban verseket, például Vörösmartyt, Vajdát, Pilinszkyt.

– *Madách milyen helyet foglal el az életében, gondolkodásmódjában?*

– Gyermekkoromtól fogva sokat jelent, s elsősorban nem színpadi élményként, hanem mint olvasmányélmény. Az életéhez kapcsolódó tájakat is szerettem, diákjaimmal táboroztam a csesztvei kastélyparkban és Sztregovára is elvittem őket. Maga a darab nagyon foglalkoztat: valamiképpen a kereszténységnek, a modern filozófiának és élettapasztalatnak egy sajátos találkozása is végbemegy benne. Külön érdekel az, milyen háttére lehetett a londoni színen felbukkanó bábjátékos jelenetnek. Ádám és Éva története, ami egyébként a keretszínekben jelenik meg, itt fölbukkan mint bábszínházi produkció, és nekem az a gyanúm, hogy Madách láthatott Csesztvén vagy Sztregován olyan népi bábszínházi előadást, amelyik a betlehemi játéknak az előzményeként a bűnbeesés történetét mutatta be. Szerintem ugyanis a mű a teremtéstől a karácsonyig vezet el, s egy karácsonyi akkorddal, a Jézus születésére való utalással zárul. A keretszínen megszólaló, a teremtést magasztaló angyalok éneke egy kicsit a betlehemi angyalok megjelenését készíti elő. A teremtés és a megváltás nagy drámája ez. Az új emberrel, Isten fiával megszülethet a testvériség a világon. Az öngyilkosság szélén álló ember előtt megjelenik az Úr, felemeli mindhárom szereplőt, s elmondja, hogy nála a megoldás, az ember bukásai fölé is eget tud nyitni, megmutatja szelíd hatalma jeleit. Madách egy nagy kompozícióban mutatta be, milyen is az a világ, ahová az isten fia leszáll és megtestesül. A történet a keretszínekben kezdődik, s ott is zárul le. A keretszínekben ébren van Ádám és Éva, a történelmi színeket viszont végigálmodják. Lucifer az értelmező, ő válogatta ki a bukás képeit, ő vetíti ki a történelmi látomást. Persze itt nem is annyira a történelmen való végigvezetés az érdekes, hanem a történelem szemlélése a három szereplő viszonyában, s az ő részvételüknek a sokféle variációja. Lehetne ez a remény álma is, nem csak a bukásé. Ádám úgy látja, hogy értelmetlen a küzdés, s ez ellen csak úgy érvelhetnénk, hogy mindez álmom volt csupán. A kereszténység viszont nem az álomban tér vissza, hanem az ébren lévő emberek közé. A kikergetettek előtti remény tehát nem a történelem, hanem

az Isten fiának születése. „A cél halál, az élet küzdelem, s az élet célja a küzdelem maga.” Ez egy pesszimista kijelentés, de úgy is felfoghatjuk, hogy az élet célja valami olyasmi, ami nincs itt. Tehát nincs földi boldogság, talán csak az, ha valaki a boldogság felé vezető úton halad. A végszó inkább Istené, aki nem érvel, hanem szinte felszólít a küzdelemre és az őbenne való bizalomra. Madách vívódó, a hitével küszködő ember volt, de nagyon komolyan tanulmányozta a Bibliát. A bibliai háttérrel ismerő ember közelebb van a mű ízelgetéséhez. Egy kissé felelősségemnek és érzem emiatt, hogy ami eszembe jut, azt mások elé tárjam.

– *Előadásából az volt a benyomásom, hogy a Nemzeti Színházi rendezés nem igazán nyerte meg a tetszését...*

– Madách gondolatai az emberről magasztosabbak, Ádám és Éva romantikus, óriási hősök, Lucifer még bukásában is fenséges. George Steiner írt a tragédia haláláról, arról, hogy a kisember világában a magasröptű tragédiák halálra vannak ítélve. A Nemzeti előadásában végbement a Tragédia halála. A rendező fáradt, Beckett-i világot ábrázolt. Németh Andornak volt egy kamararendezése, ahol szinte nem is játszottak, hanem csak elmondták a szöveget. Azt hiszem, inkább efelé kellene haladni, ez éppen az ellentéte annak, mint amivel a Nemzetiben próbálkoztak. A szöveg kell, hogy éljen, hisz rengeteg költői szépséget hordoz, s veszélyes, ha ezt elfedi a sok akció. A színészek szinte csak a képzelet kalauzaként kellene, hogy jelen legyenek, valami jelképes árnyjáték kísérhetné a szöveget. Mivel a történelmet végigálmodják, függöny helyett fátylat lehetne használni. A bábjátékot egy sajátos lehetőségként el tudnám képzelni, ezért is foglalkoztat annyira. Itt álomról, tépelődésről, gondolatokról van szó, a természetes jelenetsor nem szabad, hogy elfedje a műben rejlő költészetet. Sajátos mű a Tragédia, az 1848–49-es események után az egész emberi történelemhez, az emberi léthez fordul válaszáért. Madách nem azt kérdezi, hogy mit ér az ember, ha magyar, hanem azt, hogy mit ér a magyar, ha ember – vagy mit ér az ember, ha ember. Szellemi autonómiája van a műnek, Sőtér szerint a felvilágosodás után Madách újra felfedezi a filozófiát. Nem tanít, nem kijelent, hanem kérdez. Csupa tépelődés, szenvedés, útkeresés a mű. Pilinszky kifejezésével élve „törekeny remekmű”. A remekmű tele van hibákkal, nem véletlen, hogy Madách Arany javításait alázatosan elfogadta. Madách az a lángelme, aki nem tudott írni. A 19. század filozófiai áramlatairól is csak folyóiratokban olvashatott, intenzív, de nem rendszeres szellemi tevékenységet folytatott, szinte amatőr lehetett a szellemi világban. Ebből az esélytelen állapotból azonban remekmű született.

– *Mit olvas mostanában, mit készíjl megírni?*

– Egy magyartanárnak mindig az a kedvence, akit éppen tanít. Az irodalmi élet folyamatosságával próbálok lépést tartani, az idén például Arany Jánost

dolgozom fel újra magamban. Szeretem Berzsenyit, Vörösmartyt, az előbb említett Aranyt, Babitsot – a magyar irodalom „visszafogottabb” vonulatát. A világirodalomból Shakespeare, Rousseau foglalkoztat, de van olyan Balzac-regény, amelyet 15-ször is elolvastam. Ráadásul a magyartanár nemcsak magyaráz, hanem a diákjaival mindig újra fel is fedezi a műveket. Hogy mit készülők megírni? Mostanában a reformkor, Kölcsey, Berzsenyi, Katona József világa foglalkoztat – az újjászületés előtt álló magyar irodalom. Mindig kerül az ember keze ügyébe olyan írás, ami továbbgondolásra készíti.

Németh István Péter

EGY SZÓLÁSSAL KERETES INTELEM

*Hogy a növény hogy fejlődik nagyobbra,
Minden kertész legfőbb ügye-gondja,
Hogy az ember fejlődjék. Ki-ki
A javát itt maga teheti.*

(Goethe: Közmondásmódra – Mészöly Dezső fordítása)

Batsányi János

A KI MIKÉNT VET...

*A ki miként vet,
Úgy fog aratni!
Nem tudod, ifjú,
Ég te, mi legyen
A nyomorúság.
Mint valamely szép
Fürge leányzó,
Úgy mosolyog ma
Néked az élet;
Őt valahol jársz,
Egyre kecsegtet
A gyönyörűség,
És ha tenéked*